

Катарина Станисављевић

Студент ДАС, Факултет драмских уметности,

Универзитет уметности у Београду, Србија

k.stanisavljevic@hotmail.com

**МУЗИЧКА ИНДУСТРИЈА – АУТОРСКА И ПРАВА
ИНТЕЛЕКТУАЛНЕ СВОЈИНЕ****Сажетак**

Циљ рада је да се теоријски и аналитички истраже специфичности музичке индустрије и менаџмента, као и могућности за остваривање ауторских права. Специфичност музичке производње и трговине огледа се у томе што она, за разлику од друге робе или услуге, може имати многе облике – може бити купљена и продата као физички производ, затим може имати облик услуге, а са њом се може трговати као правима, с обзиром да музика представља облик интелектуалне својине, а уз све то, неопходно је обратити пажњу и на специфичности различитих подгрупа у оквиру масовне музичке публике. Ова тема оставља простора за даља истраживања промена музичког тржишта и навика музичке публике, као и нових тенденција у законским регулативама које се тичу ауторског права и права интелектуалне својине.

Кључне речи: Музичка индустрија, ауторско право, интелектуална својина, ауторско дело, аутор

Увод

Музику је, поред уметничког, неопходно посматрати и у економском смислу – она представља значајну ставку трошкова потрошача у слободно време, обезбеђује средства за живот великом броју радника који су укључени у њену производњу и дистрибуцију и кључна је компонента глобализованих медијских и информационих индустрија (Дамјановић и Марић, 2012: 22–23). Како Милена Драгичевић Шешић и Бранимир Стојковић наводе, „Економска логика тржишта културних добара намеће велики број захтева и норми музичком стваралаштву и менаџменту у области музике. Највећи број њих важи и данас: од ауторских права до стварања хитова и «звезда»” (Шешић Драгичевић Стојковић, 2011: 133). Поменути аутори подсећају да ширење музике добија сасвим нову димензију почетком XX века када се развија индустрија плоча и установљава радио-дифузија, а из чега су резултирале не само промене околности слушања музике, већ и комплексне промене у музичкој делатности уопште. „Изведено музичко дело се снима, а затим се снимак умножава и, путем продаје и радио-таласа, неограничено репродукује приликом емитовања” (Шешић Драгичевић и Стојко-

вић, 2011: 133). Стога, неопходно је да аутори, али и други корисници (издавачи, дистрибутери, итд.) познају и поштују ауторско право и право о интелектуалној својини.

Катарина Дамјановић и Владимир Марић истичу да се специфичност музичке производње и трговине огледа у томе што она, за разлику од друге робе или услуге, може имати многе облике. Музика може бити купљена и продата као физички производ, затим може имати облик услуге, а њом се може трговати као правима, с обзиром да музика представља облик интелектуалне својине (Дамјановић и Марић, 2012: 95-96). Од појаве ЛП плоча током педесетих година XX века, музичка индустрија је постала глобални феномен. У последњих тридесет до четрдесет година, даљи технолошки развој – музичке касете, ФМ радио, компакт диск, дигиталне аудио траке и сада пренос путем интернета, наставили су да олакшавају да се музика створена на једном крају света чује на другом.

Међутим, све наведено условило је потребу за бављењем ауторским правом, с обзиром да су технички уређаји умногоме олакшали пиратерију, односно неовлашћено умножавање и дистрибуцију уметничких дела. Значај права интелектуалне својине у савременом друштву је огроман, подсећа Дамјановић. Као последица развијене технологије и растуће улоге информација у друштву, власници интелектуалне својине су све чешће мета различитих врста злоупотребе њихових права – пиратерије и фалсификовања. Неки облици таквог понашања постали су део наше свакодневице, па често нисмо ни свесни да су преснимавање касете, видео траке или компјутерског програма или фотокопирање више од једног поглавља књиге недозвољени (Дамјановић и Марић, 2012: 19–20).

С обзиром да су због савремених техничких средстава могућности искоришћавања интелектуалних добара неограничене и облици недозвољеног понашања су све сложенији, закони признају носиоцу права интелектуалне својине монополско овлашћење – искључиво право да сам употребљава своју творевину и право да забрани сваком другом лицу да га користи без његове сагласности (Дамјановић и Марић, 2012: 19–20). Ауторско право настоји да помири две основне тенденције – потребу аутора да буде правно заштићен, са једне стране, и културни и научни напредак друштва, са друге стране.

Историјат ауторског права

У античком периоду није постојао никакав облик ауторско-правне заштите, јер се духовно стваралаштво није сматрало индивидуалним креативним чином већ отелотворењем божанског надахнућа, док је личност аутора била у другом плану, при чему се није правила разлика између дела као духовног добра и материјалне основе на којој је дело израђено. Ипак, могу се иденти-

фиковати одређени зачеци заштите личних и имовинских права аутора. Тако се у старом Риму сматрало да није правично и поштено да се неко потписује испод туђих ауторских дела, или да себе истиче као аутора туђег дела. Песнике који су преписивали туђе песме је римски песник Марциал (I век нове ере) назвао плагиариусим-а (отмичарима), па одатле и потиче реч плагијат (Дамјановић и Марић, 2012: 19–20).

Све до средине XV века није било већих промена у погледу правне заштите аутора. Прекретницу чини наравно Гутенбергов проналазак штампа-рије негде око 1450. године. Пре тога, књиге су углавном биле црквеног и филозофског карактера, и преписиване су ручно у манастирима. Штампа-рија је омогућила умножавање књига и других списа, па су тако књижевна дела постала доступна релативно широком аудиторијуму. То је надаље омо-гућило и настанак тржишта књига, које је захтевало да буде уређено.

Битна карактеристика развоја ауторског права у савременом добу је његово стално прилагођавање појави нових техничких средстава за ства-рање и искоришћавање ауторских дела (уређаји за бележење и репродук-вање звука, телефонија, радиофонија, фотографија и филм, телевизија, уређаји за фотокопирање, видеорекордери, сателитске комуникације, рачу-нари), са циљем да се обезбеди да аутор остане искључиви економски господ-ар свог дела (Дамјановић и Марић, 2012: 41–43).

Још једна од новина везана за развој техничких средстава је и да од-ређени број закона о ауторском праву садржи и одредбе о тзв. „сродним правима”. Под сродним правима подразумевају се права интерпретатора (уметника извођача), права произвођача фонограма односно звучног записа (нпр. музички албуми), права произвођача видеограма, односно право филмског продуцента над филмским делом, право произвођача телеви-зијских и радио емисија (радио-дифузно право) као и право произвођача базе података и друга (Дамјановић и Марић, 2012: 42–43). Ова права имају много заједничких елемената са ауторским правом, пре свега зато што имају исти предмет – интелектуалну творевину.

Ауторска права у Србији

У нашем Закону о ауторским и сродним правима из 2009. године (мењан више пута, последњи пут 2019. године), у члану 2, ауторско дело се одређује као: „оригинална духовна творевина аутора, изражена у одређеној форми, без обзира на њену уметничку, научну или другу вредност, њену намену, величину, садржину и начин испољавања, као и допуштеност јавног са-општавања њене садржине” (Закон о ауторском и сродним правима – ЗАСП, *Службени гласник РС*, бр. 104/2009, 99/2011, 119/2012, 29/2016 – одлука УС 66/2019. , чл. 2). Право штити све производе људског духа под условом да су добили своју „изражајну, материјализовану форму”. Дакле форма је онај еле-

мент ауторског дела у којем се духовни садржај испољава, постаје приступачан људским чулима. Материјализација духовног садржаја једног дела може бити у телесном и у бестелесном виду – нпр. књига, плоча, али и звук, електромагнетски талас итд. (Дамјановић и Марић, 2012: 46).

Данас у свету доминира принцип по којем ауторско-правна заштита настаје самим чином настанка дела, што значи да аутор није дужан да предузима било какве формалне радње којима би конституисао или обезбедио своје право. То је и једна од битних разлика у односу на права индустријске својине чија се заштита остварује у управном поступку пред Заводом за интелектуалну својину (Дамјановић и Марић, 2012: 47).

Ауторска права у музичкој уметности

Што се тиче заштите музичких дела, то су уметничка дела која се изражавају помоћу тонова и уживају заштиту по општем режиму односно под условом оригиналности. Ова дела се састоје из три елемента: мелодије (тема дела која одговара донекле одговара појму „идеје”), хармоније и ритма којима се мелодија илуструје. Ова дела уживају заштиту без обзира на то да ли су забељжена путем нота или нпр. на траци и да ли су пропраћена речима или не. Ни величина дела не утиче на заштиту па је исто да ли се ради о симфонији опери или рекламном џинглу. Она могу бити изворна и изведена. У оквиру изведених разликујемо:

1. аранжман (обрада код које се дело прилагођава за извођење на другим инструментима или оркестрација композиције),
2. варијацију (ново дело створено позајмљивањем теме и додавањем новог мотива,),
3. али и скраћења музичких дела и разне врсте збирки. Имитација музичког жанра је допуштена, а тако створено дело сматра се независним делом, под условом оригиналности (Дамјановић и Марић, 2012: 54).

Лица која уживају ауторско правну заштиту су:

1. аутор
2. коаутор
3. носиоци ауторског права

Аутор дела је физичко лице које је створило ауторско дело. Аутором се сматра, док се супротно не докаже, лице чије је име, псеудоним или знак на примерку дела означен. Аутор има право, али не и обавезу да означи своје дело, то је једно од његових морално-правних овлашћења. То значи да он може да означи дело својим правим и пуним именом, непотпуним именом, другим именом (псеудонимом), симболима који су карактеристични за тог аутора (монограми, иницијали и др.) или да га уопште не означи. Тада се његово дело назива анонимним делом. У случају да ауторов идентитет није

познат он ће уживати заштиту чим открије свој идентитет и његово ауторско право ће трајати онолико времена колико би трајало да је ауторско дело објављено пуним именом (Закон о ауторском и сродним правима – ЗАСП, *Службени иласник РС*, бр. 104/2009, 99/2011, 119/2012, 29/2016 – одлука УС и 66/2019, чл. 9, 13, 103).

Ауторско дело се сматра објављеним кад је на било који начин и било где у свету први пут саопштено од стране аутора или овлашћеног лица, а то значи да је учињено доступним већем броју лица која нису међусобно повезана искључиво родбинским или другим личним везама (Закон о ауторском и сродним правима – ЗАСП, *Службени иласник РС*, бр. 104/2009, 99/2011, 119/2012, 29/2016 – одлука УС и 66/2019, чл. 7).

Ауторско дело које је створено сарадњом најмање два лица сматра се коауторским делом. Коаутори су лица која су створила дело тесно сарађујући. Да би настало коауторство потребно је да сви аутори учествују у интелектуалном стварању, односно да су сви заједно духовни творци дела. Остала лица су помоћници или технички сарадници и немају ауторско право над делом (Закон о ауторском и сродним правима – ЗАСП, *Службени иласник РС*, бр. 104/2009, 99/2011, 119/2012, 29/2016 – одлука УС и 66/2019, чл. 10).

Оваква дела могу се јавити у свим областима интелектуалног стварањаштва – књижевности, уметности, науци. Најчешће се јављају код музичких и научних дела, док се код кинематографских коауторство претпоставља и филмско дело је типично коауторско дело. У нашем праву закон предвиђа да се коауторима филмског дела сматрају писац сценарија, режисер и главни сниматељ односно директор фотографије, а код цртаног филма – главни аниматор. Међутим, ако је музика битан елемент филмског дела, коаутор је и композитор. Поједини доприноси коаутора могу посебно експлоатисати (нпр. филмска музика се може снимити на плоче или касете и емитовати преко радија) под условом да се таквим коришћењем не наноси штета делу као целини и интересима осталих коаутора. Дакле, доприноси композитора су одвојиви од филмског дела, те се могу одвојено користити (Дамјановић и Марић, 2012:61).

Носилац ауторског права може да буде физичко или правно лице – нпр. предузеће из области издавачке делатности, позориште, организација аутора, институти, академије наука и друге овлашћене институције. Постоје три основа за настанак овог права: уговор, закон или наслеђивање (Дамјановић и Марић, 2012:61-63). Ауторско право је монополистичко право које свом носиоцу даје не само могућност искоришћавања предмета који се тим правом штити, већ и могућност да забрани свим другим лицима да то дело искоришћавају. Оно је временски ограничено. Према нашем праву ауторско субјективно право представља јединствено право које садржи две врсте овлашћења, морална и имовинска, која заједнички служе за заштиту личних и материјалних интереса аутора (Дамјановић и Марић, 2012:64).

Закон регулише поједина морална права, а пре свега:

1. право на назначење имена,
2. право на објављивање дела,
3. право на поштовање интегритета (неповредљивости) дела и ауторове личности и
4. право на супротстављање недостојном искоришћавању дела (Дамјановић и Марић, 2012:64-65).

Право на заштиту интегритета дела се састоји у искључивом праву аутора да штити своје дело, а то значи да се супротстави неовлашћеним изменама свог дела односно да да дозволу за прераду дела другом лицу, али и да се супротстави јавном саопштавању дела у измењеној или непотпуној форми.

Право искоришћавања дела

Садржину имовинских права, између осталих, чини право искоришћавања дела. Само је аутор овлашћен да искоришћава своје дело, а друга лица – која нису аутори – могу искоришћавати дело само уз дозволу аутора. По нашем Закону радње искоришћавања дела подељене су у две групе, зависно од тога да ли се дело искоришћава у телесној форми (путем примерака) или у бестелесној форми – нпр. јавно саопштавање дела. Прва је право искоришћавања дела у телесној форми и представља бележење дела на материјалну подлогу односно умножавање или стварање једног или више примерака дела (ЦД, видео или аудио касета), стављање у промет и давање у закуп. Друга је искоришћавање дела у бестелесној форми – јавно саопштавање и она обухвата: право извођења, право представљања дела, право преношења извођења и представљања, право емитовања (путем радија, тв-а), интерактивно чињење дела доступним јавности, право на прилагођавање, аранжирање и другу измену дела; и најзад, права на јавно саопштавање дела које се емитује и са носача звука на јавним местима нпр. у јавном саобраћају, ресторанима (Закон о ауторским и сродним правима – ЗАСП, *Службени гласник РС*, бр. 104/2009, 99/2011, 119/2012, 29/2016 – одлука УС и 66/2019, чл. 19–33).

Ограничења су, између осталог, када је реч о коришћење дела у сврхе некомерцијалне потребе наставе, физичка лица могу умножавати дела за личне некомерцијалне сврхе, али умножене примерке не смеју стављати у промет нити користити за било који други облик јавног саопштавања дела. Ипак, никада се не смеју: снимати извођења, представљања и приказивања дела; умножавати писана дела у обиму целе књиге, осим ако су примерци те књиге распродати најмање две године; и умножавати нотни записи музике, осим ручним преписивањем, продавницама, на сајмовима и другим местима где се демонстрира рад уређаја за снимање, репродуковање и пренос звука и слике, дозвољено је умножавање дела на носач звука и слике, јавно саопштавање дела са тог носача, као и јавно саопштавање дела које се емитује,

али само у мери у којој је то неопходно за демонстрирање рада уређаја, при чему се снимци морају без одлагања избрисати (Дамјановић и Марић, 2012: 74–77).

Наш Закон предвиђа да имовинска права аутора трају за живота аутора и седамдесет година после његове смрти, независно од врсте дела које је у питању. Када је реч о моралним правима – она трају неограничено. Уколико је реч о коауторском делу, имовинска права престају по истеку седамдесет година од смрти коаутора који је последњи преминуо. Право се индивидуално остварује непосредно или преко заступника на основу одговарајућег пуномоћја (Закон о ауторском и сродним правима – ЗАСП, *Службени гласник РС*, бр. 104/2009, 99/2011, 119/2012, 29/2016 – одлука УСи 66/2019, чл. 151).

Међутим, у извесним случајевима, аутор није у стању да, и поред свих настојања, обезбеди ефикасну заштиту својих права. Највећи проблеми постоје у вези са искоришћавањем музичких дела, али и других дела која се претежно искоришћавају у бестелесној форми. Због тога је, са једне стране, аутор често принуђен да се обрати другим лицима која се професионалне баве пословима ове врсте, а пре свега организацијама за остваривање ауторског права. Са друге стране, и корисници који желе легално да послују, морају да се обрате носиоцима права за дозволу, што из техничких разлога није увек изводљиво и представља велику обавезу за корисника, нпр. радио станица за емитовање музике (Дамјановић и Марић, 2012: 96).

Организације за колективно остваривање ауторског права баве се сакупљањем прихода ауторских права од корисника музике и расподелом одговарајућим носиоцем права. Композитори и извођачи могу да задрже ауторска права за своја дела или могу да их уступе издавачу или директно организацији за колективно остваривање ауторских права. Музичке компаније углавном поседују ауторска права за музичке снимке које производе. Када се дело изводи, снима, емитује или користи на било који начин, одређено друштво за откуп ауторских права тражи надокнаду у име уметника, издавача или музичке компаније, и дели приход носиоцима пошто преузме административне трошкове.

Право интерпретатора спада у сродна права. Под интерпретацијом Закон подразумева духовно добро које настаје личним ангажовањем интерпретатора приликом звучног, односно визуелног или звучно-визуелног саопштавања ауторског дела. Сама интерпретација није ауторско дело, начини интерпретације истог дела од стране различитих интерпретатора се међусобно разликују (Закон о ауторским и сродним правима – ЗАСП, *Службени гласник РС*, бр. 104/2009, 99/2011, 119/2012, 29/2016 – одлука УС и 66/2019, чл. 111–113).

Може се, међутим, догодити да ауторско дело настане истовремено са интерпретацијом, на пример приликом извођења неког музичког дела. Интерпретатор је нпр. музичар, глумац, играч, пантомимичар, певач, диригент

итд. Од ових лица треба разликовати лица која пружају технички допринос интерпретацији (нпр. тон-мајстор, штампач или мајстор бине у позоришту). Субјект права може бити и колектив репродуктивних уметника, уколико је њихов појединачни допринос неодвојив од целине репродукције (нпр. оркестар, хор, драмски или балетски ансамбл). Уколико у интерпретацији неког дела, поред диригента и солиста, учествује више од пет интерпретатора, сматра се да интерпретацију врши ансамбл (хор, оркестар, оперски, балетски или драмски ансамбл), па ће чланови ансамбла овластити једно лице да заступа интересе ансамбла. Уколико у интерпретацији учествују, поред чланова ансамбла, и диригент, солисти и носиоци главних улога који нису његови чланови (нпр. гостовање оперских певача) за остваривање права потребна је сагласности и ових лица, осим ако између њих и ансамбла није другачије договорено (Закон о ауторским и сродним правима – ЗАСП, Службени *гласник РС*, бр. 104/2009, 99/2011, 119/2012, 29/2016 – одлука УС и 66/2019, чл. 119).

Код овог сродног права морална овлашћења аутора трају неограничено док су имовинска права ограничена. Имовинска права интерпретатора трају педесет година од дана настанка интерпретације. Ако је интерпретација снимљена и законито издата или објављена током тог рока, на други начин различит од фонограма, право траје педесет година од дана првог издавања или објављивања, зависно од тога који је датум ранији. Морална права интерпретатора трају и по престанку трајања његових имовинских права. Ако је у року од педесет година од дана настанка интерпретације, та интерпретација снимљена на фонограм који је законито издат или објављен, право интерпретатора траје седамдесет година од дана првог законитог издавања или објављивања фонограма, зависно од тога који је датум ранији.

Закључак

Дакле, може се закључити да је, услед техничког развоја и глобализације долази до све веће могућности за фалсификовање музичких дела. Специфичност музичке производње и трговине огледа се у томе што она може бити купљена и продата као физички производ, затим може имати облик услуге, а са њом се може трговати као правима, с обзиром да музика представља облик интелектуалне својине. Економски фактор веома је значајан у уметности, с обзиром да сами уметници добијају приходе стварањем својих дела. Како би се заштитили, неопходно да аутори и коаутори буду упознати са Законом о ауторским и сродним правима, али и да сви други корисници (издавачи, дистрибутери) познају и поштују права аутора.

Литература

Дамјановић, Катарина и Марић, Владимир (2012). *Интелектуална својина*. Београд: Службени гласник.

Закон о ауторском и сродним правима – ЗАСП, *Службени гласник РС*, бр. 104/2009, 99/2011, 119/2012, 29/2016 – одлука УС и 66/2019.

Шешић Драгичевић, Милена и Стојковић, Бранимир (2011). *Култура, менаџмент, анимација, маркетинг*. Београд: Клио.

MUSIC INDUSTRY – COPYRIGHT AND INTELLECTUAL PROPERTY RIGHTS

The aim is to theoretically and analitically explore the specificities of the music industry and management, as well as the potential for copyright. The most important components of the music industry, viewed globally, are the publishing and recording sectors, as well as the respective copyright buying and the sale of musical instruments and equipment. The specificity of music production and commerce is reflected in the fact that, unlike other goods or services, it can take many forms – it can be bought and sold as a physical product, then it can take the form of a service, and it can be traded as a right, given that music is a form of intellectual property, and in addition, it is necessary to take into account the specificities of different sub-groups within a mass music audience. This topic provides more space for further exploration of changes in the music market and of the habits of the audience, as well as the tendencies in legal regulations concerning copyrights and intellectual property rights.

Key words: Music industry, copyright, intellectual property, copyrighted work, author